

Landschap in kunst Kunst in landschap

Landschapskunst van Paul de Kort

Paul de Kort ziet zichzelf als een marathonloper: de landschapskunstwerken die hij in opdracht maakt, vergen – van ontwerp tot eindresultaat – veel tijd en uithoudingsvermogen. Flexibel past hij zijn ontwerpen aan veranderingen in de natuur, beleid en budget aan.
Harald Schole

Paul de Kort daagt natuur uit

In de studio van beeldend kunstenaar Paul de Kort (1961) hangt een grote zwart-witfoto uit Volterra, een plaats in Toscane. Het toont de restanten van een Romeins theater uit de eerste eeuw voor Christus. De half cirkelvormige rijen met zitplaatsen liggen tegen een natuurlijke berg-helling. De strakke maatvoering, de verhouding tussen vlak en gevel en de symmetrie zijn in deze geconserveerde ruïne nog goed herkenbaar. De kansen die het landschap meer dan 2100 jaar geleden bood zijn optimaal benut. Het theater met kunstwerken en omgeving tonen als één ensemble.

De intentie van Paul de Kort is om bij zijn opdrachten om het Nederlandse landschap beeldend vorm te geven een gelijkwaardig *gesamtkunstwerk*, met een geleidelijke overgang van vormgeving naar reëel landschap, te maken.

infrastructuur krijgt een betere inbedding in het landschap en de groene randen langs de steden worden bekeken als metropolitische parklandschappen.

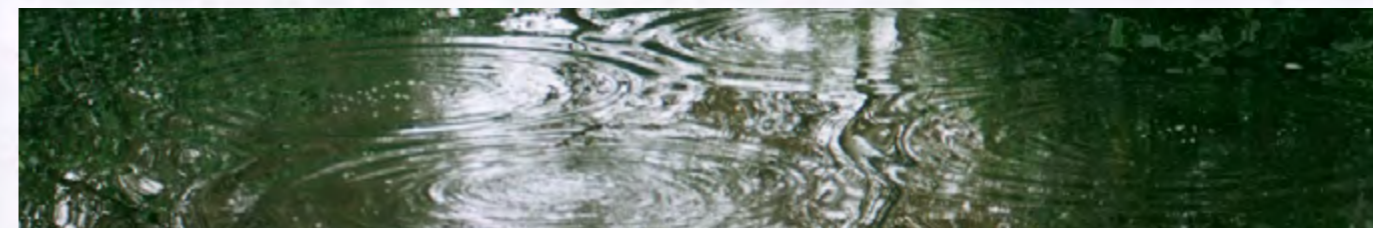
Het overheidsbeleid stimuleert natuurbehoud door ontwikkeling. De opdrachten om het landschap te (her)ontwerpen gaan vaak gepaard met een vraag weer een betekenis aan het landschap toe te kennen, het verborgene te laten zien.

Paul de Kort geeft aandacht aan het beeldende aspect van het landschap. Een landschap dat een verhaal vertelt of waar een verborgen geschiedenis boven water kan worden gehaald. De Kort zoekt een invalshoek die een vraag van de opdrachtgever – waterschap, landelijk gebiedsbeheerder, stedenbouwkundig bureau – kan beantwoorden en tegelijk kijkt hij en gaat hij op

De 'beeldhouwer' Paul de Kort, met als opleiding de Rijksakademie, heeft in zijn oeuvre een enorme schaa sprong gemaakt. Van handzame objecten en reliëfs tot landschappelijke kunstwerken met loopafstanden van meer dan een halfuur. Het past bij de kunstenaar, de inspanning om een gebied te doorvorsen, van verschillende kanten te benaderen en buiten werken trekt hem meer dan een besloten atelier. In het landschap zijn de veranderingen van de seizoenen zichtbaar, je ondergaat de invloed van weer en wind en ziet de wisseling van de getijden.

Mandercirkels

Het contact in 1993 met Rudolph Krudop van Kunst en Cultuur Overijssel (KCO) over de *Cirkels* van Jannink die dreigden te verdwijnen, vormde de start van de intensieve betrokkenheid bij

Pleidooi voor een bevolgen landschap

Het Nederlandse landschap is en wordt gemaakt. De grootschalige verkaveling uit de jaren van de wederopbouw heeft het landschap een deel van zijn geschiedenis afgenomen. De Nederlandse 'natuur' is daarmee ook anoniemer geworden. De terugloop aan agrarische bedrijven versterkt dit beeld. Er wordt nu op tal van plaatsen om nieuwe plannen gevraagd. De rivieren moeten meer ruimte krijgen,

zoek welke vragen de context van het landschap of stedelijke omgeving stellen. Wat heeft het landschap te bieden, wat valt er te ontdekken? *Spiral Jetty* uit 1970, van Robert Smithson op Rozal Point aan de Great Salt Lake in Utah, is een voorbeeld hoe beeld, water en verankelijheid in het landschap tot uitdrukking gebracht zijn.¹ Water is een subthema, De Kort noemt het een soort gereedschap, een onbeheersbaar element dat de notie van tijd in een werk kan introduceren.

1 *Wassende Maan*, Biesbosch (ontwerp 2005 – oplevering 2007).

2 *Wassende Maan*, hoogwater (+ 150 cm) na een herfststorm, 21 november 2008. Foto: Agnes van Noorloos.

3 *Mandercirkels*, Drenthe, (ontwerp 1993 – uitvoering 1999 – oplevering 2000 – aanpassingen 2005).

3

grootschalige landschappelijke projecten. Agrariër en textielbaron Jannink importeerde in de jaren dertig uit de Verenigde Staten een efficiënte manier van landbewerking: het ploegen van een spiraalvormige in plaats van rechthoekige akker. Dit levert veel tijdswinst op omdat niet na elke baan gekeerd hoeft te worden. Jannink maakte twee cirkels met een doorsnede van 378 en 343 meter. De cirkelvorm is qua grondgebruik minder efficiënt dan een rechthoek, maar op de uitgestrekte Manderheide in noordoost Twente was dat geen bezwaar. Na beëindiging van het boerenbedrijf raakte het akkerland overwoekerd. Paul de Kort kreeg de opdracht de cirkels in het landschap zichtbaar en beleefbaar te maken. In zijn ontwerp zijn de randen van de cirkels geaccentueerd, de middelpunten visueel verbonden, in het centrum van een cirkel inheemse jeneverbessen geplant en heeft het centrum van de andere cirkel een spiraalvormig patroon. De middelpunten van de twee cirkels zijn verbonden met een lijn en, toeval of niet, op deze lijn stond als een zuil een grote jeneverbesstruik,

4

5

6

minstens zo oud als de cirkels zelf. Deze zuil verdeelt die lijn volgens de gulden snede. De Kort trok snel zijn conclusie: 'Die struik moet natuurlijk blijven.' De struik werd ineens het punt waar het hele project om leek te draaien. In een spiraalvorm liggen magische wiskundige verhoudingen verscholen. Punten met onderling gelijke afstanden op een spiraallijn kunnen op het eerste gezicht een willekeurig chaotisch patroon opleveren. Bij een verhouding van één op 6,28 (twee keer het getal pi) tussen spoed (de breedte tussen spiraallijnen) en de onderlinge afstand van de punten op de lijn, ontstaat er naast die schijnbaar willekeurige uitwaaiende punten ook een serie punten die op een rechte lijn liggen.² Van het eerste contact tot het eindresultaat heeft het project zeven jaar geduurd. Met een

zekere stelligheid zegt De Kort: 'Ik ben een marathonloper.' Gemiddeld duurt een landschapsproject van start tot oplevering al gauw drie jaar. Een zelfde contactpersoon of zelfde projectleider is voor het slagen van een project dan wel erg belangrijk. De Kort maakt heldere projectomschrijvingen met afbeeldingen en veel achtergrondinformatie. Deze boekjes zijn ook digitaal beschikbaar en vormen het collectieve geheugen voor langdurige projecten.

Water: gereedschap of materiaal
Het gebruik van water als beeldend element werd eerst in tijdelijke projecten onderzocht. In het waterreservoir van de voormalige water-toren van Vlissingen vormde in 2001 *Seed sound* het startpunt. Trillingen veroorzaakten in het wateroppervlak een beweging van op- en neergaande golven. Interferenties tussen de golven leverden spannende geometrische tekeningen van waterpixels op. Een jaar daarop werd in Amsterdam het project Protopark georganiseerd. Verschillende kunstenaars maakten in opdracht van het Amsterdams

moesten proefsloven gegraven worden. Toen er inderdaad archeologisch vondstmateriaal werd aangetroffen, werd het werk stilgezet met een vertraging van een jaar als gevolg. Dit onderzoek leverde nieuwe gezichtspunten op en was de aanleiding voor een hernieuwd ontwerp met een passende naam: *Wastelandwarlandwetland*. Het budget en de vergunningen waren na dat jaar beschikbaar. Een loopgraaf leidt nu naar een uitzichtpunt over het gebied en biedt zicht op de foeragerende vogels. De extra gegevens hebben het ontwerp verrijkt. De Kort stelt: 'Het landschap heeft een bepaald soort dwingendheid.' Het waterschap nam gelukkig de kosten voor het archeologisch onderzoek voor zijn rekening.³ Bij de voorbereidingen van een opdracht in de Ooijpolder, vlak bij de Duitse grens, werd verwacht restanten van munitie uit de Tweede Wereldoorlog te vinden. Het onderzoek van de Explosieven- en Opruimingsdienst (EOD) en het graven naar de munitie waren voor rekening van de kunstenaar. Leges, het verzorgen van ver-

gunningen en het extra werk van derden zijn dan in de begroting pittige posten. In de meeste gevallen is de kunstenaar budgetverantwoordelijk. Rekenmeester en ontwerper staan dan op een gespannen voet. Het blijft rekenen, schrappen, slimmer uitwerken en onderhandelen om een optimaal ontwerp te krijgen. En er zijn gelukkig aannemers en ingenieursbureaus die meedenken, de beeldende kant snappen en meehelpen te bewaken. De Kort noemt Martens en Oord, Segno d' arte van Ton Lommers en DHV. Landschapsarchitectenbureaus waar De Kort mee werkt, hebben vaak ingenieurs in huis of huren een bureau als DHV in.⁴ De kunstenaar gebruikt de kennis van uitvoerders en werkt zelf graag mee. Overleg met de machinist maken kleine aanpassingen mogelijk en het werk wordt strakker uitgevoerd.

Fossiele Regen

Het idee voor de materialisering van een concept voor het beekgebied van Apeldoorn komt rechtsreeks uit km 44.⁵ De firma Exploform

vormt metaal driedimensionaal door middel van het heel gericht aanbrengen van een explosief. De Kort nam contact op met de firma om platen roestvast staal, dikte 0,8 mm, te bewerken, want hoe dunner het staal des te beter laat het reliëf zich vormen.⁶ Het water van de Apeldoornse beken, de 'sprengen', kan uit fossiele aardlagen op 150 meter diepte komen. Verspreid in de Ugchelse beek ligt sinds 2005 op het wateroppervlak een veertigtal grote zilverkleurige waterdruppels. De matrijs voor de druppels is van mdf gemaakt. Er zijn verschillende series met maten van 25 tot 40 centimeter. In de holle druppel rvs is beton gegoten, waarna het geheel is omgedraaid. Met het glanzende staal boven dient het beton als verankering. Ter voorkoming van klercorrosie is de binnenkant van het staal van een coating voorzien. Elke druppel is uniek.

Wassende Maan

In de Biesbosch ontmoeten de rivieren Nieuwe Merwede en Amer elkaar bij de polder Noordwaard. In het kader van natuurontwikkeling en

het creëren van ruimte voor het bij tijd en wijle wassende water, werd de Noordwaard ontpolyderd. Dienst Landelijke Gebied (DLG) en Nieuwe Brabantse Kunst Stichting (NBKS) trokken samen op en stelden de vraag om die samenkomst van twee rivieren zichtbaar te maken. De toekomstige eigenaar, Staatsbosbeheer, stelde voorwaarden voor duurzaamheid en het beheer. De grote maaimachine, 3,5 meter breed, moet het gebied in kunnen. Daarnaast had DLG de eis dat de grondbalans neutraal moest zijn. In het concept van DLG voor het gebied liep het water dood. De Kort maakte een ontwerp van een waterlabyrint dat het water diep het gebied in leidt. Het ontwerp heeft vloeiende lijnen en het talud kent een helling van één op drie om erosie door de kracht van het water te voorkomen. Een eerste plan betrof een labyrint van 250 meter doorsnee. DLG was verantwoordelijk voor de uitvoering en gaf aan dat dit alle financiële mogelijkheden te boven ging. Via NBKS zijn meerdere potjes aangeboord en een hernieuwd ontwerp van 200 meter doorsnee bleek haalbaar. Oranjewoud werkte de tekeningen in AutoCAD driedimensionaal uit. De bestuurder van de bulldozer kreeg een chip mee en zag in de cabine op zijn monitor de tekening met hoogtelijnen. Piketplaatjes waren overbodig, want de voor-dringen van de zandsuppletie waren direct op de monitor zichtbaar. Paul de Kort vervlocht de samenkomst van de rivieren met het landschap, hij herijekte en vergrootte daarmee zijn en onze horizon.

Voor meer informatie: www.pauldekort.nl

- 1 Zie: www.youtube.com/watch?v=f1x4p4pXA.
- 2 Zie: www.youtube.com/watch?v=juftRgT-3cQ.
- 3 Zie: www.wastelandwarlandwetland.nl.
- 4 Paul de Kort heeft samengewerkt met o.a. PARKLAAN, landschapsarchitecten, Den Bosch; B+B stedenbouw en landschapsarchitectuur, Amsterdam; MTD landschapsarchitecten, Den Bosch; H+N+S landschapsarchitecten, Utrecht; VHA Verburg Hoogendijk architecten, Amsterdam; en ARETS architecten, Maastricht/Amsterdam.
- 5 Zie Willem Vermaase, 'Explosief omvormen', in: km 44, p. 27; www.exploform.com
- 6 Zie voor de vervaardiging van *Fossiele Regen* en de explosie: http://www.youtube.com/watch?v=-_l_0X6hdhs.

4 **Het Romeins Theater, Volterra, Italië (eerste eeuw v.Chr.).** Foto: Paul de Kort, 1995.

5 **De jeneverbesstruik in de Manderheide.** Foto: Jos vid Velde.

6 **Fossiele Regen, Apeldoorn (ontwerp 2003 – uitvoering 2005).** rvs objecten.

7 **Ontwerp Wasteland Warland Wetland (2003).**

8 **Wasteland Warland Wetland, Breda (uitvoering 2007/2008).**

7

8

Literatuur

Breitbarth, Peggie e.a. *ToPoS: mandercirkels, objecten, tekeningen, landschappen*, Stichting Landschap Overijssel, Dalfsen, 2000.

Harald Schole is beeldend kunstenaar, freelance adviseur kunst en publieke ruimte en is betrokken bij diverse instellingen op het gebied van kunst en cultuur. www.haraldschole.nl